

чик Н. И. – Минск, 1985.

12. Олійник О. Допит свідка і потерпілого / Олійник О. // Віче. – 2009. – № 21. – С. 30-33.

13. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Сафронов С. О. – К., 1999.

14. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / Чаплинський К. О. – Д., 2006.

15. Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту / Янковий М. О. // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. – 2007. – № 5. – С. 185-187.

Надійшла до редакції 03.05.2012

А.В. Іваниця

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

Розглянуто сучасний стан криміналістичної характеристики вбивств через необережність та визначення її елементів.

Ключові слова: вбивство через необережність, структура криміналістичної характеристики.

Рассмотрено современное состояние криминалистической характеристики убийств по неосторожности и определение ее элементов.

Ключевые слова: убийство по неосторожности, структура криминалистической характеристики.

In this article the current state of forensic characteristics of murders through negligence and determination of its elements.

Keywords: murder by negligence, the structure of forensic data.

Постановка проблеми. Аналіз наукових джерел з проблем методики розслідування вбивств взагалі свідчить, що у сучасній юридичній науці криміналістична характеристика їхнього різновиду, а саме вбивств через необережність, розроблена недостатньо, автори зупиняються тільки на окремих її ознаках. Це призвело до того, що в окремих монографічних виданнях (не говорячи вже про навчальні посібники) криміналістична характеристика вбивств через необережність стала розглядатися авторами схематично, ґрунтуватися на недостатній емпіричній базі [17, с. 91–100].

При цьому елементний склад криміналістичної характеристики зазначеної категорії злочину повинна відповідати структурі механізму злочинної діяльності, що досліджується, включаючи сукупність типових відомостей про елементи такого механізму.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У теорії криміналістики ще й дотепер залишаються не роз-

робленими важливі положення, що стосуються структурних елементів злочину, передбаченого ст. 119 КК України. У цьому зв'язку вкрай необхідним є формування й удосконалення криміналістичної характеристики вбивств досліджуваної категорії на базі думок науковців щодо загальної структури криміналістичної характеристики злочинів, а також криміналістичної характеристики умисних вбивств. Вони певним чином висвітлені у працях таких науковців, як Р.С. Белкін, В.М. Биков, І.О. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.Ф. Єрмолович, В.О. Коновалова, О.Н. Колесниченко, О.С. Саїнчин, В.Л. Синчук, В.Г. Танасевич, В.Ю. Шепітько.

Метою статті є визначення елементного складу зазначеної категорії злочинів, яка зумовлена нагальною потребою аналізу криміналістичної характеристики зазначеної категорії злочинів та з урахуванням їх специфіки.

Виклад основного матеріалу. Перед дослідженням безпосередньо структури криміналістичної характеристики вбивств через необережність, треба з'ясувати правову природу самої категорії «криміналістична характеристика злочинів» із визначенням її структури та особливостей елементів діяння, які містять ознаки, передбачені ст. 119 КК України.

Будучи чітко структурованою, криміналістична характеристика злочину, як модель описово-статистичного характеру, містить певні елементи, проте наукові погляди щодо конкретних складових зазначеної структури дещо різняться.

Узагальнивши думки вчених-криміналістів щодо структури криміналістичної характеристики, можна назвати такі її елементи: предмет злочинного посягання, спосіб вчинення і приховування злочину, дані про місце, час та обстановку вчиненого злочину, «слідова картина», відомості про особу злочинця й особу потерпілого.

Так, М.П. Яблоков вважає, що основні риси криміналістичної характеристики найбільш яскраво проявляються у безпосередньому предметі злочинного посягання, способі, механізмі, обстановці їх вчинення, типологічних рисах особи злочинців та злочинної групи, іноді й в особливостях злочинних наслідків [1, с. 564]. Він також підкреслював, що криміналістична характеристика є динамічною системою відповідних взаємозалежних загальних та індивідуальних ознак злочину, які найяскравіше проявляються у способі й механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення й в окремих рисах особистості – його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування [2, с. 68].

М.К. Камінський запропонував структуру, яка складається з мотиву, мети, задач, результатів, об'єктів діяльності, дій та операцій. На цій основі, на його думку, можна створити структуру будь-якого виду кримінальної діяльності [3, с. 4–9].

Проте більша частина авторів включають до складу криміналістичної характеристики злочинів спосіб готування до злочину, спосіб вчинення злочину, обстановку вчинення злочину (в яку включають місце, час), типову слідову картину, спосіб приховування злочину, особу злочинця та особу потерпілого [4, с. 130–131].

При цьому, як вказує Селіванов М.О., більшість криміналістів називають у числі найважливіших її структурних елементів: а) спосіб вчинення злочину; б) механізм утворення доказів у широкому розумінні слова. Головний акцент робиться на вивченні саме способу вчинення злочину. Аналіз позицій науковців щодо цього показує, що вони різняться між собою, в основному, за двома показниками – за змістом та обсягом [5, с. 92]. Окрім цього, автор також наголошує, що криміналістична характеристика являє собою систему сприятливих розслідуванню даних про злочин і пов'язані із ним обставини, що виражають її зміст і сутність [6, с. 61].

В якості самостійних елементів криміналістичної характеристики О. Н. Колесниченко виділяє характеристику способів учинення злочинів даного виду, різновидів слідів, що залишаються, і можливих шляхів установлення злочинця, а також характеристику способів приховування злочинів, типові ознаки приховування злочинів та їхню роль у встановленні злочину і злочинця [7, с. 20]. Запропоновані вченим елементи цього поняття можуть бути доповнені способом підготовки як самостійним елементом характеристики, що містить комплекс важливих відомостей про підготовку до вчинення злочину та його характерні сліди.

Р. С. Белкін зазначає, що криміналістична характеристика окремого виду злочинів має містити в собі характеристику типової вихідної інформації, систему даних про способи вчинення і приховування цього виду злочинів і типових наслідків їхнього застосування, характеристику особи типового злочинця, типових мотивів і цілей злочину, особи потерпілого, деяких обставин вчинення злочинів (часу, місця, обстановки) [8, с. 25–26].

Неодноразово здійснювались спроби узагальнити думки з цього питання, висловлені у криміналістичній літературі. Зокрема М.В. Салтевський, розглянувши всі елементи, дійшов висновку про те, що більшість авторів виділяють шість основних її елементів: предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, слідову картину, обстановку вчинення злочину, особу злочинця та потерпілого.

Таким чином, наведена структура криміналістичної характеристики є традиційною і апробованою в науці та практиці, її, на наш погляд, можна визнати оптимальною, оскільки в ній завжди простежується зв'язок між наведеними елементами, а інформація щодо кожного з них викладається у виокремленому вигляді. Тому відомості щодо криміналістичної характеристики завжди враховуються при висвітленні питань з організації і планування розслідування, насамперед при визначенні типових версій, або, навпаки, якщо типові версії і позначаються, то без посилань на відповідні дані, які відображені у криміналістичній характеристиці.

Щодо конкретних злочинів, то тут погляди на елементи криміналістичної характеристики є іноді зовсім протилежними, особливо що стосується відокремлення в якості самостійних елементів таких структурних складових, як мотив, знаряддя, спосіб приховування тощо.

Так, досліджуючи криміналістичну характеристику умисних

вбивств, В.Ю. Шепітько виділяє такі її елементи: спосіб вчинення; спосіб приховування; місце, час та обстановка; «слідова картина»; особа злочинця; особа потерпілого [9, с. 728]. До зазначених елементів криміналістичної характеристики умисних вбивств В.Л. Синчук також додає знаряддя вбивства і сліди його застосування та спосіб приготування [10, с. 20].

А.О. Антошук при аналізі криміналістичної характеристики вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини називає такі її складові: предмет безпосереднього замаху (новонародженість, живонародженість); спосіб скоєння злочину; слідова картина; обстановка скоєння злочину; обставини виявлення трупа новонародженої дитини (відомості про обставини скоєння злочину); особа злочинця (обставини, які характеризують особу злочинця і мотиви злочину) [11, с. 432].

М.В. Костенко, стосовно вбивств на замовлення, зауважує на таких найтиповіших елементах криміналістичної характеристики, що охоплюють відомості: про спосіб учинення і приховування злочину; обстановку вбивства на замовлення (місце, час, умови); знаряддя й засоби злочину; механізм слідоутворення; особу потерпілого; особу злочинця (замовника, виконавця, якщо є – посередника) [12, с. 8].

Далі перейдемо до аналізу емпіричної бази щодо загальної побудови структури криміналістичної характеристики злочинів та думок вчених, які досліджували окремі проблеми розслідування умисних вбивств.

При цьому структура криміналістичної характеристики злочину, передбачена ст. 119 КК України, повинна відповідати структурі механізму злочинної діяльності, що аналізується, включаючи сукупність типових відомостей про елементи такого механізму. На думку М.В. Салтевського, інформативними слід визнавати шість елементів криміналістичної характеристики: предмет злочину, спосіб, типові сліди, обстановка вчинення, особа злочинця та жертви [13, с. 447–449].

У криміналістичній характеристиці такий елемент, як особа злочинця тісно пов'язаний із кримінально-правовим елементом складом злочину як його суб'єкт. За загальним правилом суб'єктом вбивства через необережність виступає фізична особа, яка досягла 14 років, є осудною. Але незважаючи на те, що суб'єкт необережного вбивства є загальним, з точки зору його криміналістичної характеристики, він має індивідуальні ознаки та особливості, які зумовлені специфікою його злочинної поведінки, а саме – певний освітній, професійний, віковий, культурний рівень, психоемоційний стан, рівень маргінальності тощо.

Щодо способу вчинення та приховування злочину, то для розкриття та розслідування даних злочинів ці ознаки набувають важливого значення та нерідко є ключовими у виявленні та викритті винного. При цьому слід наголосити, що вбивство, вчинене з необережності, характеризується інформативними відомостями про спосіб вчинення злочину і меншою мірою – про спосіб їх приховування, в той час як навмисне вбивство характеризується багатою палітрою ознак про спосіб готування, вчинення чи приховування вбивства. Спосіб готування та спосіб приховування злочину, як пра-

вило, не властиві необережним видам вбивств.

Окремо слід зупинитися на такому дискусійному серед науковців елементі криміналістичної характеристики, як сліди вчинення злочину, або слідова картина. Стосовно їх включення до структури такої характеристики вчені висловлюють різні позиції, зокрема стримані [14, с. 58–66]. Проте ми цілком підтримуємо точку зору В.О. Коновалової, яка зазначає, що у справах про вбивства, *і необережні вбивства у тому числі (курсив наш. – А.І.)*, обставини розслідування злочинів, які вчинено в умовах неочевидності, переконують у тому, що не спосіб, який відсутній на період виявлення того чи іншого злочину, а саме комплекс слідів або навіть один слід дають ключ до розслідування [15, с. 26].

Слушно зазначає В.Л. Синчук, що на кожний з різновидів слідів — матеріальні чи ідеальні — впливають різні, навіть діаметрально протилежні, обставини. Для перших характерне обмеження джерел походження інформації, для других — їх варіаційність. Дійсно, джерелом походження інформації щодо матеріальних слідів є передусім протокол огляду місця події, тобто саме з нього черпається інформація, яка і становить основу категорії «слідова картина» (принаймні, один з її аспектів). У тих випадках, коли протокол зазначеної слідчої дії складено неповно або необхідні сліди не виявлено чи вони відсутні на місці події взагалі, то й це єдине джерело інформації втрачає свою значущість, тобто з нього неможливо отримати необхідну інформацію і здійснити первісне накопичення емпіричного матеріалу [16, с. 54–55].

Також для розкриття вбивств через необережність велике значення має обстановка вчинення вказаного злочину, адже вона включає в себе не тільки ознаки особи злочинця, причини, які спонукали його вчинити злочин, але і об'єднує всі інші елементи механізму вчинення злочину, які потягли зміни у навколишньому середовищі. Саме при характеристиці таких злочинів доводиться зазначати, що на поведінку винних суттєво впливає саме обстановка вчинення злочину, які нерідко не передбачають взагалі жодних кримінальних наслідків своєї поведінки.

Обстановка вчинення злочину, як елемент криміналістичної характеристики, є зовнішнім матеріальним середовищем. У межах обстановки розвивається механізм вчинення необережного вбивства. Водночас таке середовище трансформується у кримінальне. Адже свідчить про місце, час вчинення злочину, взаєморозташування предметів на місці події, тобто конкретні умови. Як форма взаємозв'язку фізичного та соціального середовища, обстановка місця вчинення злочину формує об'єктивні закономірності розвитку механізму його вчинення та настання небезпечних наслідків. Але не можна виключати і умови відмови особи від злочину, припинення нею протиправного діяння.

Щодо предмета злочинного посягання та особи потерпілого, то, на нашу думку, включати їх до структури криміналістичної характеристики є недоцільним. Тому що предмет злочинного посягання являє собою такий предмет (об'єкт, річ навколишнього світу), на який впливає злочи-

нець з метою досягнення результату своєї діяльності. При дослідженні вказаної категорії злочину предмет посягання відсутній. Також при дослідженні криміналістичної характеристики вбивства через необережність відсутній такий структурний елемент як особа потерпілого тому, що при дослідженні зазначеного елемента відсутній зв'язок між особливостями особи потерпілого і особи злочинця, не простежується відома вибірковість з боку злочинця.

Висновки. З урахуванням вищенаведеного, а також позиції про те, що структура криміналістичної характеристики вбивств з необережності повинна включати ті елементи, які включають у себе блоки типових відомостей щодо різноманітних аспектів механізму вчиненого злочину, доцільно до такої структури відносити такі елементи:

- особа злочинця;
- спосіб вчинення та приховування злочину, знаряддя та інструменти вчинення злочину;
- сліди злочину;
- обстановка злочину (час, місце).

Саме у такому системному вигляді криміналістична характеристика вбивств з необережності відповідає інформаційному підходу до її формування, а також дозволяє криміналістичній методиці виконати свою службову функцію – допомогти слідчому рекомендаціями з розкриття та розслідування таких злочинів.

При цьому ми переконані, що така структура є найбільш інформативною стосовно ознак даного виду злочинів. Не можна ігнорувати і наявність взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості між цими елементами, які, у свою чергу, сприяють висуненню слідчим типових слідчих версій щодо події в цілому та її окремих елементів.

Криміналістична характеристика необережних вбивств, як системне утворення, передбачає необхідність розташування її елементів у певній ієрархічній послідовності, яке може змінюватися залежно від підстав побудови цієї системи. На нашу думку, можна запропонувати такі критерії формування системи елементів криміналістичної характеристики вбивств: а) за рівнем інформативності та ступенем значущості; б) за принципом інформаційного збагачення (накопичення інформації).

За першим критерієм елементи криміналістичної характеристики вбивств можуть бути розташовані у такій ієрархічній послідовності: 1) особа злочинця; 2) спосіб вбивства; 3) обстановка вчинення злочину, 4) «слідові картина». У запропонованому переліку особа вбивці стоїть на першому місці, і це не випадково, оскільки саме навколо цього елемента акумулюються відомості з інших елементів. Більш того, вони підпорядковані цьому елементу. Зазначений підхід є найбільш доцільним при формуванні криміналістичної характеристики як робочого інструментарію слідчого, де інформацію подано у вигляді схем, таблиць, що відображають типові версії стосовно особи злочинця.

За другим критерієм елементи криміналістичної характеристики

вбивств можуть бути розташовані у такій ієрархічній послідовності: 1) спосіб злочину, 2) сліди злочину, 3) обстановка вчинення протиправного діяння, 4) особа злочинця. Залежно від того, яким способом вчинялося протиправне діяння, відповідними будуть і сліди злочину та їх інформативне збагачення, і залежно від цього буде у подальшому формуватися методика розслідування вказаної події.

Подальші розробки можуть бути спрямовані на визначення змісту кожного елемента криміналістичної характеристики вбивств через необережність та кореляційних зв'язків між ними.

Бібліографічні посилання

1. Криміналістика / под ред. Н.П. Яблокова. – М., 1995.
2. Яблоков Н.П. Совершенствование методических основ расследования преступлений / Н.П. Яблоков // Советское государство и право. – 1976. – № 2. – С. 68.
3. Каминский М.К. Компонентный состав преступной деятельности / М.К. Каминский, В.Ю. Толстоуцкий // Криміналістика, криминология и судебные экспертизы в свете системно-деятельностного подхода. – Ижевск, 1999.
4. Кустов А.М. Криміналістическая характеристика преступлений и механизм преступления / А.М. Кустов // Воронежские криміналістические чтения : сб. науч. трудов. – Воронеж, 2005. – Вып. 6. – С. 135–145; Салтевський М.В. Криміналістика : навч.-довідк. посібник. – К., 1996.
5. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений / В.Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1976. – № 6. – С. 92.
6. Селиванов Н.А. Сущность методики расследования и ее принципы / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 5. – С. 61.
7. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции / А.Н. Колесниченко. – Х., 1976.
8. Белкин Р.С. Тенденции и перспективы развития криміналістики / Р.С. Белкин // Социалистическая законность. – 1983. – № 1. – С. 25–26.
9. Криміналістика / За ред. В. Ю. Шепітька. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 728 с.
10. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Л. Синчук. – Х., 2004.
11. Антощук А.О. Криміналістична характеристика вбивства матір'ю своєї народженої дитини // Митна справа. – 2011. – № 2(74). – Ч. 2. – С. 430–433.
12. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 2003.
13. Салтевський М.В. Криміналістика : навч.-довідк. посібник. – К., 2006.
14. Расследование преступлений повышенной общественной опасности : пособие для следователя / Бабаева Э., Гайдук А., Дворкин А. и др./ под науч. ред. Н.А.Селиванова. – М., 1999.
15. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования / В.Е. Коновалова. – Х., 2001.
16. Синчук В.Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Василь Людвигович Синчук. – Х., 2004.
17. Советская криміналістика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский. – К., 1988.

Надійшла до редакції 14.09.2012